

עין התכלת

76	פתיחה
	פרק א' הראיות שהתכלת היא כמסורת הפשוטה
77	ראיות מדברי חז"ל
77	המשמעות הפשוטה בדבריהם
78	ראיה מגוון ה"קלא אילן"
80	ראיות מספר הזוהר
80	דקדוק שאין התכלת סגול
80	דקדוק שאין התכלת ירוק
81	בירור דברי הראשונים והמפרשים
81	לשונות הראשונים שכתבו שהתכלת כמראה הרקיע
82	עוד ראיות מדברי הראשונים
83	מדברי מפרשי המקרא
83	מדברי המקובלים
84	ראיות מכתבי ההסטוריונים היהודים
84	תרגום תכלת יקינטון
84	תיאורי פילון ויוסיפוס
84	המסורת
85	המציאות
85	סיכום
	פרק ב' הטענות על שינוי הגוון ותשובותיהם
85	יישוב ראיות טועני הירוק
85	הראיה מן הירושלמי
86	הראיה מן התוספות
87	הדקדוקים בדברי רש"י
88	הראשונים והפוסקים שכינו לגוון בלויי בכלל ירוק
88	שם כחול בלשון הקודש
88	דחיה לדקדוק מרש"י בחולין דכחול אינו בכלל ירוק
90	הראשונים שכתבו על התכלת בלשון ירוק וכוונתם נתבררה לבלויי
90	מסקנה בביאור דעת רש"י
91	יישוב ראיות טועני הסגול
91	הסגול הוא הצבע המלכותי
92	היקינטון
93	דעות הפוסקים שגוון התכלת סגול
93	החוות יאיר
93	הר"י קורקוס

עין התכלת

94	.....	ישוב ראיות טועני התורכיז
94	.....	ישוב טענות טועני השחור
94	.....	לשון "משחירין"
95	.....	דקדוק מהמ"ב
95	.....	ונראין קרסים בלולאות ככוכבים ברקיע
		פרק ג' להוכיח דכל כחול בכלל תכלת בין עמוק בין דיהה
96	.....	דברי רידב"ז והראיה מן הגמ' והרמב"ם
96	.....	ראיה מפירוש תוספות בטעמה פסלה
96	.....	ראיה מדין מראה שני
97	.....	דקדוק מהדמיונות שהוזכרו בו
97	.....	סתירת הש"ס והפוסקים
99	.....	לא מצינו חבר להלכות דקדוק הגוון
		פרק ד' הטענות על חוזק הגוון ותשובותיהם
99	.....	תשובה לטענת הטוענים דתכלת הוא עומק הכחול ונוטה לשחור
100	.....	תשובות לדעת הטוענים דתכלת הוא הבהיר שבכוחל
101	.....	תשובה לדעת הטוענים כי אין לידע במדויק חוזק הגוון
101	.....	ביאור הרמב"ם בפיהמ"ש
102	.....	אחרית דבר

פתיחה

במאמר שלפנינו נדון בשאלת גוון התכלת של תורה, שאלה זו מקבלת גוון אקטואלי במיוחד לאור התפשטות קיום מצוות התכלת בשנים האחרונות ע"י רבים משלומי אמוני ישראל. שאלה זו המעסיקה רבות את מחדשי קיום מצוות התכלת בימינו, משמשת מנגד את תוקפיהם – קרי, מערערי קיום המצוה בזמנינו, כנימוק לשלילת אפשרות החזרת קיום המצוה.

טענות המערערים מתחלקות לשתי סגנונות ולכמה פנים, יש הטוענים על חוזק הגוון ויש הטוענים על מין הגוון, כאשר בין אלו ובין אלו יתחלקו למחלוקותיהם. בין הטוענים על חוזק הגוון יש שטוענים כי גוון תכלת של תורה עמוק מאוד וקרוב לשחור, ונתנו טעם לדבריהם, יש מהפכים לקיצוניות השניה דתכלת של תורה אינו אלא מין בהיר מאוד ונותנים טעם לדבריהם ויש שיאמרו שאינו לכאן ואינו לכאן, אלא שהגוון הוא מדויק מאוד בין הבהיר לעמוק ואנחנו לא נדע את הגוון המדויק שנעשה אותו ואף הללו נתנו מקור וטעם לדבריהם.

הכת השנית אינו דנה על חוזק הגוון אלא על מינו, כי יש שיאמרו תכלת של תורה ירוק הוא ונתנו סמך לדבריהם בעיקר מלשונות רש"י בכמה מקומות וממשמעות דברי הירושלמי שהובאו בתוספות. ויש שיאמרו תכלת של תורה אינו ירוק ואינו כחול אלא סגול, ואף הללו נתנו סמך לדבריהם מאיזהו מקומן כדברי החוות יאיר ומהר"י קורקוס ובעיקר יסמכו דבריהם על פירושי לשונות מלשונות חכמי אומה"ע. וגם בענין זה (של הערעורים על מין הגוון עצמו) ימצא דעת שליטת שענינה ליתן פשר בין הצדדים שאינו כחול ואינו ירוק אלא גוון ביניים הנקרא טורקז. ועוד נמצא מי שהרחיק זרותו ביותר לטעון כי גוון התכלת של תורה אינו לא ירוק ולא כחול ולא סגול אלא שחור ואף הוא דימה להביא סמך לדבריו. כלל העולה כי המבוכה רבה, ואשר נראה פשוט לכל תינוקות של בית רבן כי תכלת שאמרה תורה זהו גוון השמים והים הקרוי אצלינו כחול ובלע"ז בלוי"י או לזו"ר יש המערערים עליו כי אין זה מילתא דפשיטא כל כך.

במאמר שלפנינו נטלנו על עצמינו את נטל ההוכחה להעמדת המסורה הפשוטה כי תכלת של תורה כחול הוא.

המאמר מתחלק לכמה פרקים שבאים לברר ע"פ חז"ל וע"פ הראשונים מהו גוון התכלת, וכמה פרקים לדחיית ראיותיהם של הטוענים.

ובאמת כי בהרבה מטענותיהם בין של מערערי הגוון ובין של מערערי עמקותו לא היה לנו להזדקק לתשובתם, כי אינם טענות של אמת ואין כוונתם אלא למצוא טעם לביטול המצוה, וכל אשר לבו נוקפו על האמת ידע ביה בנפשיה להיכן הדין נוטה. אך מ"מ להוציא מלבם וליתן יד לחפצי בירור דבר ה' זו הלכה באמת, ראוי לבוא בכתובים לברר הדין לאמיתו.

פרק א' הראיות שהתכלת היא כמסורת הפשוטה

ראיות מדברי חז"ל

המשמעות הפשוטה בדבריהם

באמת נראה פשוט דכל ששם 'תכלת' עליו, הרי הוא נכלל במה שאמרה תורה "פתיל תכלת" אלא שיש לנו לדון למה יקרא גוון תכלת. (ומה שהצריכו חז"ל מן החילזון דווקא היינו משום דהוי קים להו דאותו גוון תכלת צריך שיהא באותה צביעה ידועה ואיכותית, אך לא מצינו בשום מקום שדרשו שום דרשה למעט איזה גוון מתוך גווני התכלת) לפיכך אין ענין המאמר הזה הזה להוכיח על גוונים מסוימים שלא נקראו גם הם תכלת אלא דודאי הגוון הכחול בלוי"ש שם תכלת לו.

הנה ראש לכל יש לנו לדקדק במשמעות הפשוטה של כל המקומות¹ שמדובר בש"ס בענין מהות גוון התכלת, דאמרו בו דומה לים ודומה לרקיע (ובהמשך שם ספיר), שהצד השוה שבכולם הוא הכחול לבדו. ואף דהלשון 'דומה' יכול היה להיות שאינו ממש כחול ממוצע, אך מ"מ ודאי כן הוא פשטות הדברים, ואחר דלא מצינו ברקיע כלל מראה אחר, וכן בים גוון הכחול הוא מראהו, והמצייירים יוכיחו שאין בין ציורי הים לציורי הרקיע וכן בין תמונותיהם, אלא בדרגת עמקות הכוחל שבהם, שאין להם גוון אחר אלא הכוחל, מלבד באיזהו מקומן רחוקים שיש בים את מראה האילנות שסביבו וכדומה. (ועי' לקמן פרק הדקדוקים בדברי רש"י. מש"כ לבאר דברי רש"י בסוטה² "דתכלת לא דמי לרקיע כל כך אלא דומה לדומה כמו תכלת דומה למראה הים ואנן קחזינן דים דומה למראה הרקיע")

---

1 סוטה יז., מנחות מג., חולין פט.

2 סוטה יז.

ראיה מגוון ה"קלא אילן"

עוד ראיה גדולה עומדת לפנינו אחר שזכינו לפירושים של ראשונים במהותו של "קלא אילן" אי"כ אפשר לנו להכיר את הגוון המדויק ע"פ הידוע בגוון הקלא אילן שהוא כחול נקי. (ראה תמונתו בעמ' האחרון)

דהנה נתבאר בדברי הגאונים והראשונים שהקלא אילן הוא צבע האינדיג'ו כמ"ש הערוך והגאונים³ שכולם פירשו שהקלא אילן הוא האינדיג'ו, שזהו שמו של חומר צבע ידוע עד היום, המופק גם מצמח האיסיטיס. וכן משמע ברמב"ם שהאיסיטיס הוא הקלא אילן ומ"מ שצבעו זהה לקלא אילן ורובו (של החומר הקרוי אינדיג'ו) מופק מצמח אחר הגדל בעיקר בהודו הנקרא ני"ל, שעושים ממנו צבע זה ונקרא אינדי"י על שם מקומו. (והשוה למש"כ הגרי"א הרצוג⁴ מחכמי אוה"ע הקדמונים שבהודו היו יודעים לזייף את הפורפור"א מצמחים) וכ"כ הנמו"י בב"מ⁵ דקלא הוא לשון אבן ואילן הוא האינדיג'ו והיינו דכיון שדרך הצביעה באינדיגו שמיבשים אותו ומשתמשים בחתיכות יבשות כאבנים, לכך כינוהו אבן. [אמנם הגרי"א הרצוג טען כי לשון קלא בלע"ז (בלשון סנסקרי"ט) פירושו גוון כחול כאינדיג'ו]. גם אי"ש לשון התוספתא⁶ "קלאילן שדשו בעצי אשירה ישרף", דכן דרך עשייתו של האינדיגו ע"י דישה. וכן מוכח גם המשך התוספתא שם.⁷

(ואין לפרש דברי הערוך דאינדיג'ו ר"ל שם צבע בלוי"י ולא שם החומר הצובע, שהרי בא לפרש בזה גם הא ד"קלא אילן דלא עבר"ם⁸ ושם אין לזה שום שייכות אם הוא צבע בלוי או צבע אחר, וע"כ שמדבר בסוג חומר מסוים שהוא חומר צביעה עמיד ידוע)

וראית⁹ מי שרצה לדחוק לשונות חז"ל בכל מקום ולומר דבקלא אילן ערבו גם אדום, ולפ"ז רוצה לטעון שסתם קלא אילן שבש"ס ר"ל צבע סגול שאחד ממרכיביו הוא קלא אילן. אך ודאי ההבנה הפשוטה שסתם קלא אילן אינו שם חומר שנתערב בו דברים שונים להשגת גוונים שונים, אלא שם של חומר צבע ידועה בעל גוון ידוע דפרש"י בכל מקום "צבע הוא שדומה לתכלת" ורש"י כתב כן גם במקום¹⁰ דלא איירי בענין דימיונו או זיופו לתכלת כלל. ופשוט שמקורו מהא דמשמע בגמ' דאין מכיר בו אלא הקב"ה לבדו ומהא דצריך בדיקה

3 ערוך ערך קלא אילן וכ"כ בשו"ת הגאונים, גינצבורג, כרך ב' עמוד 333 וי"ג כן גם בפ"י ר"ח אוצה"ג ב"ק צג :

4 ע"י ספר התכלת עמ' 70 הערה 49

5 נמוקי יוסף ב"מ לד. מדפי הרי"ף ד"ה אילן

6 ע"ז ו

7 ע"י לולאות תכלת עמ' 237 בביאור תהליך ייצור האינדיגו וביאור המשך דברי התוספתא. ע"ע אינצ"ע ערך אינדיג'ו.

8 ב"ק צג :

9 ד"ר ישראל זיידרמן תחומין, חלק ט'

10 שם

מיוחדת לזיהויו.

ומ"מ רצו הטוענים למצוא סמך לדבריהם ולבארם בכוונת הספרי¹¹ "הרי אני נותן צבעונים וקלא אילן והם דומים לתכלת", ורצו לבאר פירושו שהוא צובע בצבעונין מעורבים בקלא אילן. אך דעת לנבון נקל דאי לשון קלא אילן כולל בו אדום לא היה צ"ל בספרי צבעונין כלל, שהרי הוא כלול בלשון קלא אילן, וא"כ ממקום שבאת מהספרי גופיה מוכח דע"כ סתם לשון קלא אילן המוזכר בכל דוכתי הוא הכחול לבדו. ומש"כ בספרי צבעונים וקלא אילן, או או קתני. וכן משמע הלשון הריני נותן וכו' ולא הריני צובע, ופשיטא דלא אתא ללמד כאן אופני תעשיית הצבע, רק מדבר על ההטלה בטלית, שיתן אותם במקום תכלת. וא"כ הוא מדבר על חוטים צבעונים וחוטי קלא אילן. וכ"מ קצת מדמסיים ביה בלשון רבים 'והם' דומים לתכלת, הרי שמדבר על כמה אופני זיוף ולא על תרכובת אחת של צבע, שהכין מתערובתם. וכ"כ להדיא בפ"י הנצי"ב.

גם לשון צבעונין בכ"מ בדברי חז"ל, קאי רק על הצמר הצבוע, בחוט או בבגד. ולא על חומר הצבע עצמו, שהוא נקרא בלשון חז"ל בכל מקום צבע ובלשון רבים צבעים ולא צבעונים. ומ"מ בכל הש"ס דלא הוזכר אלא קלא אילן לבדו א"א לומר יגיד עליו רעו ונלמדנו מהספרי שכוונתם ע"י עירוב צבעונים, דבשום מקום לא אשכחן כן בכע"ז לומר יגיד עליו רעו, מדבר שלא הוזכר כלל בש"ס.

ועוד יש לדקדק מהא דמנחות¹² דאסר להטיל קלא אילן במקום חוטי לבן, שמא יחליפום בתכלת. ושם לא איירי כשבא לזייף התכלת, וא"כ לדבריהם לא היה לאסור אלא כשמשנה צבעו ע"י התערובת ולא בסתם קלא אילן שהוא האינדיג'ו כמ"ש הראשונים. וכן יש להוכיח מהרמב"ם שכתב "באיסטס או בשאר משחירין" ונראים דבריו דקאי על לשון הספרי קלא אילן וצבעונין, וחזינן לדעתיה דדברי הספרי או או קתני. ובלא"ה יש להוכיח מעצם דבריו, מדפסל אף כשצבעו באיסטס לבדו, משום שאינו מחילזון ולא משום שאינו כעין התכלת. (ובאיסטס אין תערובת אדום כלל ולא הזכיר שום עירוב צבע אחר שמוסיפים בו)

ומה שלא הוזכר צבעונים בכ"מ שדיברו בש"ס על קלא אילן, היינו משום דלא איירי על עצם הדין דבעינן דם חילזון, אלא על הרמאים שמרמים ע"י הקלא אילן. והרמאים לא השתמשו אלא בקלא אילן שהוא דומה לתכלת גם בטבעו ולא רק בצבעו. ואילו שאר צבעונין רק צבעם

---

11 שלח קטו
12 מא :

דומה, אך ע"י בדיקה אפשר לגלות בקל שאינם מן החילזון ולכך לא מצי כ"כ לרמות בהם. אך הרמב"ם מדבר בעצם הדין דבעינן מן החילזון ולכך הזכיר גם שאר צבעונים.

ראיות מספר הזוהר

יש לדקדק בכמה מקומות בספר הזוהר דגוון התכלת אינו אלא הנקרא אצלינו כחול. ויש לחלק הראיות דיש מקומות דמוכח מיניה שאינו סגול (אף אם נימא דגם הסגול כלול באותו המין, מוכח מיניה לכה"פ דאף כחול ממוצע שאינו סגול קרוי תכלת) ויש שמוכח מיניה שאינו ירוק.

דקדוק דשם תכלת קרוי לכחול שאינו סגול

איתא בתיקוני זוהר¹³ ואית בר נש דגוון דיליה תכלת דאיהו דומה לרקיע וכו' ותלת גוונין אינון בעינא חוור אוכס תכלת. (קאי על גוון העיניים, א"כ מוכח שאינו סגול שהרי אין בגוון העינים אלא שחור, כחול וירוק)

דקדוק שאין התכלת ירוק

מכמה מקומות בזוה"ק מוכח בבירור שאין התכלת גרי"ן, דבזוהר חדש¹⁴ "חמש גוונין ... ואינון גוון חוור, גוון סומק, גוון ירוק, גוון תכלת, גוון אוכס" וכן בתיקוני זוהר¹⁵ "דאש אית ליה תלת גוונין חוור וירוק ואוכס ורביעאה תכלת ואינון דבקין בגחלת דאיהו סומקא הא חמשה" הרי להדיא דמחלק להו בתרי גווני. [וכלל בזה כל הגוונים היסודיים, כידוע. ואין לומר שכוונתו שהירוק הוא גע"ל והתכלת הוא גרי"ן, כי בלשון חז"ל בכל מקום נקרא גם הגרי"ן ירוק (וכן הוא ג"כ בלשון הזוהר ראה תיקו"ז קמד: "כעלין ירוקין דאינון בגפנין") וא"כ לא היה משתמש בלשון ירוק כדי לחלקם בלשון זו לתרי גווני ולציין במילה "ירוק" דווקא גוון שאינו גרי"ן (ובלוי"י לא מצינו שנקרא ירוק בלשון חז"ל, אלא בלשונות הראשונים)]

וכעיי"ז ברעיא מהימנא¹⁶ "חוור מימינא תכלת משמאלא, עמודא דאמצעיתא יחוד בין תרווייהו ירוק". הרי מבואר דתכלת וירוק תרי גווני נינהו. ובפרשת תרומה¹⁷ תכלת דא איהו

---

13 תקונא שבעין דף קכו ע"ב

14 זוהר חדש תיקונים כרך ב פד.

15 תיקוני זוהר קלט.

16 שלח קעה.

17 קלט.

עין התכלת

כרסייא.... וכד נגה לו אתהדר לגוון ירוק כגון כרתי, מההיא שעתא ... זמנא דק"ש דהא אשתני גוון תכלא מכמה דהוה.

עוד יש להוכיח דאין התכלת מגווני גרי"ן, מעצם דברי התיקו"ז דלעיל וכע"ז ברע"מ¹⁸ דמלבד מה שחילק הגוונים הללו לב' גוונים כמ"ש לעיל, גם יש ראיה מהמציאות עצמה שכתב דאש יש בה גוון תכלת והכל יודעים כי פעמים שיש גוון כחול באש, אך גוון גרי"ן לעולם לא יהא בה.

בירור דברי הראשונים והמפרשים.

הנה מהראשונים רבו הראיות לענין הזה שהוא גוון בלו"י ונקטו דכעין הרקיע הוא הגדרתו המדויקת של הגוון (אמנם חוזק הגוון יכול להשתנות וכמ"ש לקמן) ואף כי לא נוכל להרחיב בדעת כולם, אך סגי במקצתם כדי לראות שזוהי הדעת הרווחת כדעה פשוטה וסתומה כמעט באין פוצה ומערער.

לשונות הראשונים שכתבו שהתכלת כמראה הרקיע

הרמב"ם¹⁹ בבואו להגדיר מהותו של תכלת כתב שהוא כעין הרקיע וכן משמע שם שהוא בגוון של האיסיטיס (שיוצא ממנו אינדיג"ו). ועוד כתב שהוא הפתוך שבכוחל וכן²⁰ ותכלת האמורה בכל מקום היא הצמר הצבוע כעצם שמים שהוא פתוך מן הכוחל. ור"א בנו²¹ כי שהוא הפתוך בלבן והיינו לאפוקי הנוטה לשחור ממש. וכן בפייהמ"ש חולין פ"ו "ואבן התכלת שקורין אותו בלשון ערב לאזור"י ובלע"ז לפי"ס לאוזל"י"י". ובחינוך²² ג"כ כתב כרמב"ם "והתכלת אשר עינו כעין הרקיע". רב סעדיה גאון²³ כתב שהוא "אסמאנגון" והיינו כחול (תרגום המילה הוא גוון שמים).

בעיטור²⁴ מביא מר' נחשון גאון שהוא הגוון הנקרא בערבית למאסמ"א שפירושו גוון שמים. (יש שרצו לגרוס לו"ין אסמ"א) וכ"כ המאירי²⁵ דתכלת הוא בצבע רקיע.

---

18 (צו לג).

19 הרמב"ם הלי' ציצית ב,א,

20 רמב"ם הלי' כלי המקדש ח, יג

21 שמות כה, ד

22 מצוה שפו

23 (תפסיר, שמות כה, ד)

24 עיטור הלי' ציצית

עוד ראיות מדברי הראשונים

ברמב"ן פרשת שלח. "כי ברחוקם יראו כולם כגוון ההוא ולפיכך נקרא תכלת".
 וכן דעת רבינו יונה בפירושו לברכות²⁶, שדוחה דעת המפרשים לגבי "בין תכלת לכרתי"
 דכרתי הוא חציר, "דמה ענין תכלת אצל כרתי, אלא ודאי הנכון כמו שפירש הרב נתן בעל
 הערוך דכרתי הוא מין צבע שקורין הינדי ודומה לתכלת" (ומ"מ צ"ל שהוא מין כחול שונה
 מעט מהרגילות בדם החילזון, דאל"כ היאך מבחינים ביניהם). וכן כתב הריטב"א שם²⁷.
 וכע"ז בתוס' בחולין²⁸ וכ"כ רבינו ירוחם²⁹. [אין להוכיח מכאן דגוון האינדיג"ו לדעת רבינו
 יונה אינו ממש גוון תכלת, מהא דאמרינן דאין התכלת נראה ממש ככרתי – שהוא לדעת
 רבינו יונה מראה הינדי, ומבואר שאפשר להבחין ביניהם באור היום. דהא כל רצונם
 וידיעתם לומר דהכרתי הוא הינדי אינו אלא משום שביקשו להם גוון ידוע כגוון תכלת של
 תורה וכל המקור לומר שהכרתי הוא הינדי הוא רק לפי ידיעתם שהתכלת הוא הינדי.
 ואפשר שלא היה ידוע ביניהם דברי הערוך שקלא אילן הוא אינדיג"ו דא"כ הרי הוא נראה
 ממש כתכלת, או שהתיחסותם לשם אינדי אינו אלא כלפי גוון מסוים בכללות ולא כלפי
 חומר ידוע, שזהו ענין דבריהם שלא באו לפרש בדקדוק מהו החומר הנקרא כרתי אלא את
 גוונן]

וכן נקטו רבותינו שבאשכנז כמ"ש בשו"ת מהר"ם מרוטנבורג³⁰ "וכל ג' מראות הללו כולן
 בכלל ירוק הן. בלויא משיכיר בין תכלת לכרתי וכרתי נקרא ירוק בפ' לולב ירוק ככרתי
 ותכלת דומה לים ולרקיע הוא בלויא וגעלב כשעוה". וכ"כ הרא"ש³¹ "כדי שיכיר בין תכלת
 לכרתי ונראה שהוא צבע שקורין בלוא"ה כעין הרקיע". וכן בהגה' אשרי³². וכן דעת
 המרדכי³³ והאגור³⁴ ורבי יוסף בכור שור והחזקוני³⁵ והלקט ישר³⁶ דכולם נקטו שהוא בלוי".

25 יומא כג. ד"ה בגדי כהונה. ובע"ז מב: ד"ה דין אחרים ועוד

26 ד: מדפי הרי"ף

27 ברכות ט:

28 מז: ד"ה אלא

29 תואו"ח נט"ו ח"ה דף קכג טור ג

30 ח"ד סי' תרלא

31 חולין פ"ג סי' יט

32 שם

33 נדה רמז תשלה

34 נדה אלף שסג

35 שמות כד, י

36 או"ח יב, ג, ד"ה וזכורני

מדברי מפרשי המקרא

אף מפרשי פשטי המקראות נקטו כן כמו רבינו אברהם אבן עזרא בפירושו לתורה³⁷ כתב שהוא דומה למראה הרקיע. ועיי"ש דמבאר ענין תכלית המראות קרוב לדברי רמב"ן בפרשת שלח ובאופן אחר מביאורו של יפת.

וכן הרד"ק³⁸ שכתב את לשון הלע"ז הידוע לגוון הזה "הוא העין שקורין לו בלע"ז בל"ב". וכן דעת רבינו בחיי³⁹.

ויש שפירטו יותר בביאור גוון הצבע כגון הרלב"ג⁴⁰ שכתב בהרחבה יותר "וחוט התכלת ... מורה על הגרמים השמימיים שמראיהם אצל החוש כמראה התכלת". ובריקאנטי⁴¹ "והתבונן במראות הקשת כי הלוּבן בימין והאודם בשמאל והתכלת באמצע". (נראה דכוונתו "לוּבן", על מראות הבהירים, דהא אין לבן בקשת) והסגול הרי הוא הגוון הקיצוני ביותר בצבעי הקשת.

ובדברי הפוסקים האחרונים נפוץ הדבר לאין חקר להזכיר בכל מקום שהוזכר תכלת בלשונות הלע"ז של בלוי"י והימע"ל בלוי"י וכדו". וא"א לפורטס לרוב רובם.

מדברי המקובלים

ר"א אזולאי בעל "חסד לאברהם" כתב⁴² בשם מהרח"ו וז"ל: "...כי אז אשתני גוונה מתכלת לכרתי והענין כי היה גוון אזו"ל בלע"ז (כחול), והת"ת או הבינה הם ירוקים אמאריליוס בלע"ז (צהוב) ונעשית היא אז על ידם ורד"י בלע"ז (ירוק), ככרתי כלולה מזה ומזה".

וכן דעת הרמ"ק פרדס רמונים⁴³ "שכאשר בתכלת יתערב הירוק כחלמון ביצה או כמוריקא יתהוה ממנו הירוק כעשב".

הנה הראת לדעת כי הדבר מוסכם בכלל דברי חכמי ישראל להיות התכלת בגוון בלוי"י וחלילה לומר, דכיון שהראשונים לא ידעוהו כתבו דימיונות שוא ותוהו. דודאי לא הוּו אמרי מידי אם לא שהיה בידם דבר הברור. וכ"ש בדברי הראשונים כהרמב"ם דכתבו פסקיהם אף

---

37 פירוש הקצר שמות כה, ד

38 שורשים ערך תכל

39 רבינו בחיי שמות כד, י. ושם כח, טו

40 במדבר סו, לח,

41 פרשת נח

42 בספרו "אור החמה" על הזוהר תרומה קלט.

43 שער י פ"ב

בירור גוון התכלת

בהלכתא למשיחא ודאי לא היו מוציאים הוראה שיש בה תקלה, אי לא דברירא ליה מילתא במסורת ידועה. (וזו א"צ לפנים ולא הוצרכתי לכך אלמלא שמעתי מי שאומר כן)

ראיות מכתבי ההסטוריונים היהודים.

תרגום תכלת יקינטון.

יש להוכיח מתרגום התכלת בכל התרגומים הקדמונים, (יוסף בן מתתיהו ופילון, וכן עקילס שהובא בערוך⁴⁴ ותרגום השבעים). שחיו בזמן שנהגה תכלת בישראל וראו אותה וכולם כאחד תרגמוהו יקינטוס, אשר פירושו יתכן להיות כחול או סגול, אך בשום פנים לא ירוק ולא מעורב בירוק.

ואף כי אחד מן המערערים רצה להטיל פקפוק על סמכותם של תרגומים אלו, אך אינו מן הענין כלל, דאין אנו צריכים כאן דבר שהוא בר סמכא, דהללו לא באו להראותינו כי הפורפור הוא התכלת או מהו צבע התכלת והם מסיחים לפי תומם וחיו בזמן שראו עדיין תכלת וא"א לומר שכולם סילפו דבריהם ובמקרה כוונו הלשונית. וראה עוד לקמן פרק יישוב ראיות טועני הסגול

תיאורי פילון ויוסיפוס.

וכמו"כ כתבו כותבי קורות העיתים פילון⁴⁵ ויוסיפוס⁴⁶ שהיה צבעו של תכלת דומה לאויר, (והשוה למש"כ רמב"ן "כי ברחוקם יראו כולם כגוון ההוא", ונמצא שהאויר הרחוק מן העין נראה בגוון התכלת) ובמקו"א כתב יוסף בן מתתיהו שהוא מציין לכפת השמים. וזה מפקיע בין את הסגול ובין את הירוק. ואמנם חז"ל גם כתבו 'דומה לרקיע', אך בדברי חז"ל עוד היה אפשר לדחוק ולתלות סוד ורמזים ודמיון רחוק, אך גבי הסופרים שבאו לתאר תיאור פשוט א"א לומר כן.

המסורת

מסורת כל הדורות הפשוטה היתה שהתכלת כחול. ואף בזמן הראדזינער, לא שמענו מי שנחלק עליו בזה. ופוק חזי דמחמת דבר זה דחה ה"תפארת ישראל"⁴⁷ דברי גזעניוס בזיהוי החילזון כיון שר"ל מחמת זה שהתכלת הוא סגול וכי ע"ז התפא"י שהוא נגד קבלתינו

---

44 ערוך, ערך טיינון וערך איירינון

45 פילון- חיי משה ספר ג' סיפור ב',

46 יוסף בן מתתיהו- תולדות מלחמת היהודים ספר ה, פרק ה, ד, וקדמוניות היהודים ספר ג' בתיאור מעילו של כה"ג

47 ריש שבת, קופת הרוכלים, בגדי קודש

שהתכלת הוא בלוי"א. וכן הגרי"א הרצוג סבר לדחות מחמת זה את זיהוי הפורפור"א (אילו לא היה אפשר לעשות ממנו כחול).

המציאות

עוד יש להוסיף דאחר שיתברר לנו בריבוי ראיות שהפורפור"א הוא חילזון התכלת, א"כ דוחק לומר שצבע שהוא מוציא באופן רגיל, לא יהיה צבע כשר ולא נזכר בדברי חז"ל בשום מקום.

סיכום

נראה כי כל אשר עיניים לו יראה בבירור כי כל הראיות הולכות אל מקום אחד להעמיד המסורת והמקובל על בוריו. ונתברר הדבר כי הכחול שלנו הוא הנקרא תכלת בדברי חז"ל והראשונים, וממילא וודאי הצובע בגוון הזה מקיים כל מצוות האמורות בו. אמנם אין בכל זה הכרע לומר ולפסול כל גוון סגול בציצית, כי אין בידינו ראיה כי בימים קדמונים היה נחשב הסגול לגוון אחר מן הכחול. וכאשר נודע כי הורוד ובורדו, הכתום והחום כולם בכלל אדום הם, וכן הדבר הזה כי אפשר שכל אשר הכחול שולט בו בכלל תכלת יקרא. אמנם עלה בידינו כי הכחול הממוצע, ודאי ובודאי הוא קרוי תכלת.

פרק ב' הטענות על שינוי הגוון ותשובותיהם

יישוב ראיות טועני הירוק

הראיה מן הירושלמי

הראיה הראשונה היא מן הירושלמי דאיתא שם "מגיד שהתכלת דומה לים והים דומה לעשבים ועשבים דומין לרקיע ורקיע דומה לכסא הכבוד והכסא דומה לספיר דכתיב⁴⁸ ואראה והנה על הרקיע אשר על ראש הכרוב כאבן ספיר כמראה דמות כסא.

והנה אם באנו לומר דדברי הירושלמי הולכים על סדר ההדרגה דהיינו שהתכלת הוא ירוק מעט והים ירוק ממנו והעשבים ירוקים מהם, א"כ לא א"ש סיפא דדברי הירושלמי שמסיים ועשבים דומין לרקיע. וע"כ דהירושלמי לא נקט כאן בסדר ההדרגה דהא ודאי ים דומה לרקיע יותר מדימיונו לעשבים. וא"כ אין לנו שום הכרח לומר דתכלת דומה לעשבים יותר מלרקיע וליים.

---

48 יחזקאל י א

ועל כרחינו דדברי הירושלמי לא אתו אלא להזכיר כל מיני דימיונות של ירוקים וכחולים שלכו"ע הרי מבואר לנו במשנה שתכלת דומה לכרתי יותר מללבן, ואהא קיימי דברי הירושלמי והזכיר כל מיני דימיונות במשפחה זו. אך ל"ד בסדר ההדרגה של ירקות שלהם. ואדרבה אי נימא דהירושלמי קאי על סדר ההדרגה משמע דתכלת לא דמי כ"כ לעשבים אלא לים. (אמנם במדרש⁴⁹ י"ג תכלת דומה לעשבים ועשבים לאילנות ואילנות לרקיע), ואמנם הגר"א מחק עשבים מגירסת הירושלמי, ואם גירסתו היא המדוייקת א"כ אין תחילה להערה זו כלל.

הראיה מן התוספות.

ומה שטענו הטוענים דמפורש הדבר בתוספות - על פי הבנתם - שכאשר דנו בתוספות במהותו של הצבע הקרוי כרתי אם הוא ירוק - גר"ן (ובלשונם ויר"ד), או כחול בלו"י (ובלשונם אירנד"א), בתחילת דבר נקט דכיון שכרתי דומה לתכלת כמשמעות המשנה בברכות⁵⁰ ותכלת הרי הוא בגוון שמים וים כמבואר בגמ' במנחות⁵¹ דתכלת דומה לים ולרקיע. אך שוב העלו לצדד מדברי הירושלמי שהזכיר עשבים בין ים לרקיע " מגיד שהתכלת דומה לים והים דומה לעשבים ועשבים דומין לרקיע" שגוון כרתי הוא ירוק.

ומזה הוציאו המחדשים דמשמע ליה לתוס' שגם התכלת עצמו הוא ירוק, שדימיונו התכלת לרקיע עובר דרך דימיונו לעשבים קודם, וא"כ יותר הוא ירוק ממה שהוא כחול.

ושיבוש גמור עלה בידם בהבנת דברי התוס'. דהנה דברי התוספות שם לא דנו כלל על גוון התכלת אלא על גוון הכרתי. וראה לשונו שם בסוכה⁵² "הירוק ככרתי - משמע שמראהו (דהיינו מראהו של כרתי) כצבע שקורין ויר"ד בלע"ז וההיא דברכות משמע קצת שדומה לאירנד"א בלע"ז דתנן התם פ"ק משיכיר בין תכלת לכרתי משמע דמעט משונין זה מזה ובמנחות פ' התכלת אמרינן דתכלת דומה לים וים דומה לרקיע וזהו כעין צבע שקורין אירנד"א בלע"ז אבל בירושלמי משמע שהוא (דהיינו כרתי) צבע ויר"ד כעין עשבים דאהיא דבין תכלת לכרתי מסיים ליה תכלת דומה לים וים דומה לעשבים ועשבים לרקיע" עכ"ל והנה כל דבריו שם לא נסובים להסביר ענין תכלת אלא ענין כרתי, ומאי דמייתי מדברי הירושלמי לא אייתי אלא משום דהירושלמי הביא מימרא זו "אהאאי דבין תכלת לכרתי"

---

49 מדרש תהלים צ

50 דף ט:

51 מג:

52 לא:

כלשון התנוס', דהיינו שהתנוס' הבינו בדברברי הירושלמי דמה שמדמה תכלת לעשבים היינו מעין דימיון המשנה שם של תכלת לכרתי, דאל"כ אין מקומו שם שאין זה סוגיית ציצית ותכלת כלל. ומזה הוכיחו דכרתי הוא מן הירוקים כגרי"ן.

ולהדיא מוכח כן בתוספות בחולין⁵³ שכתבו שם בפשיטות שהתכלת הוא אינדי"ש בלע"ז (והוא הכחול ע"ש אינדיגי"ו) וכן הוא דעת רבינו תם שם. ואדרבה עוד הוסיפו לומר דשם דאף הכרתי הוא כחול, וא"כ אפי' לגבי כרתי דחו הראיה מן הירושלמי מאיזה טעם, אך לגבי גוון תכלת לא עלתה על לבם מעולם לדקדק כן.

הדקדוקים בדברי רש"י.

ראיה נוספת של מצדדי הירוק הוא דעת רש"י בכמה מקומות שמזכיר את ענין התכלת ומזכיר לשון ירוק. ומשום מה קבעו המערערים דבדברי הראשונים כל מקום שהוזכר לשון ירוק אינו אלא גרי"ן.

דהנה רש"י ריש פרשת תרומה ובסוף פרשת שלח, וכן בברכות⁵⁴ ביאר תכלת – ירוק, ויש לנו לדון מה כיון רש"י במילת ירוק אם רצונו בזה דווקא גרי"ן או גם בלוי"י יקרא ירוק בלשונו. והנה מפרשי רש"י פירשו שכוונתו לבלוי"א⁵⁵

והוא בהכרח ממש דאין כוונתו לירוק גרי"ן ומיניה וביה בתוך דבריו שם בפירש"י עה"ת בפרשת שלח מוכח כן. דתוכ"ד לדבריו דהתכלת ירוק, מדמהו לעין הרקיע המשחיר לעת ערב, שודאי לא דמי לגרי"ן. וא"כ על כרחינו דכוונתו שם בלשון 'ירוק', לבלוי"י וכמו שיבואר בהמשך דברינו שגם הוא קרוי ירוק בדברי הראשונים.

(ומשי"כ רש"י⁵⁶ "דתכלת לא דמי לרקיע כל כך אלא דומה לדומה כמו תכלת דומה למראה הים ואנן קחזינן דים דומה למראה הרקיע" צ"ל דכוונתו שאינו דומה לרקיע סתם שהוא באמצע היום אלא הוא כהה יותר, ויותר דומה לים שכחלותו חזק יותר מרקיע, והוא דומה לרקיע המשחיר לעת ערב שהרי שם דימהו לרקיע ובסוטה כתב דלא בעינן לדמותו לרקיע לפי שאינו דומה לרקיע כ"כ)

ומשי"כ בברכות שהוא דומה לכרתי אינו ראיה שכוונתו לגרי"ן, שהרי הרבה מן הראשונים הנ"ל שפירשוהו שהוא בלוי"א פירשו כרתי כדעת רש"י שהוא פורי"ש (- חציר) ובגמ' משמע דדמיין להדדי וכדחזינן דכינויי שניהם בשם אחד (ירוק) וכידוע שאף הירוק גרי"ן מורכב

---

53 מז : ד"ה אלא

54 ט :

55 משכיל לדוד לר"ד פרדו ועוד

56 סוטה יז.

מהכחול והצהוב, ומ"מ בודאי הוא הגוון הקרוב ביותר אל הכחול. ובמקום אחר בברכות⁵⁷ כתב רש"י "תכלת - ירוק הוא, ומי שפניו ירוקים חולה הוא" וינקות החולים הוא הנקרא בלשונינו צהוב, (שהוא הירוק בסתמא כמ"ש הראשונים⁵⁸) וכי נאמר דתכלת (דדמי לים) הוא צהוב. אלא ודאי דכל הירוקים חשיבי כחד ודמין להדדי. אלא שבדבריהם כינו לירוק ותכלת וצהוב כולם בלשון ירוק.

הראשונים והפוסקים שכינו לגוון בלויי בכלל ירוק

וכן נתבאר להדיא בתוס' בסוכה שהבאתי לעיל שכינו לגוון האינד"י בשם ירוק, ובתורה"ר בחולין ובאריכות בשו"ת מהר"ם מרוטנבורג⁵⁹ שהוזכר לעיל "וכל ג' מראות הללו כולן בכלל ירוק הן. בלויא משיכיר בין תכלת לכתתי וכתתי נקרא ירוק בפ' לולב ירוק ככתתי ותכלת דומה לים ולרקיע הוא בלויא וגעלב כשעוה וכו'. וכדאי במקומות רבים מאוד.⁶⁰

שם כחול בלשון הקודש

והנה לא נמצא בלשוה"ק שם מיוחד, לגוון בלוי"א כלל (אלא אי נימא דזהו ביאורו של שם תכלת) וגם רש"י אינו מזכיר שם "כחול" אלא על החומר שכוחלים בו העינים, ואף את המילה 'תכלת' בלשון התורה, אפשר שרש"י מפרשו שאינו שם הגוון אלא שם לצמר צבוע בדם חילזון.

ובכל מקום שהוזכר בגמ' כוחלא כתב רש"י בעין כחול או ככחול⁶¹, הרי שבא לדמותו לאותו חומר שכוחלים בו העינים ולא ס"ל שזהו שם הגוון. ואף בלשון התלמוד⁶² כשמזכיר כמה מיני גוונים בריאה, כתבו שם ירוקה ואדומה ואילו לגבי כחול ושחור, כתבו ככוחלא וכדיותא ומשמע שאין זה שם הצבע אלא שם לחומר שמדמים אליו את גוון הריאה. ושם כתב רש"י "צבע כחול כמראה לזו"ר לא ירוק ולא שחור"

דחיה לדקדוק מרש"י בחולין דכחול אינו בכלל ירוק

והיה מי שרצה לדקדק בלשון רש"י הנ"ל דירוק אינו כולל בו את מיני הכחול. אך זה אינו כמו שיתבאר בהמשך דברינו, ויש לקרוא דברי רש"י במה שאמר שם צבע כחול בשו"א תחת

57 נז :

58 תוד"ה הירוק נדה יט : והרשב"א הריטב"א והרא"ש שם ובר"ן שבועות ג. ד"ה ומראית

59 ח"ד סי' תרלא

60 עיי רמ"א בהגה יו"ד קפח, א, ש"ך יו"ד לד ס"ק ו, מרדכי נדה תשלה ובאגור נדה אלף שסג, וכן עוד בדוכתי טובא

61 ערש"י קידושין יב., סוכה נא : , ב"ב ד. ובנדה יט. שחור ככחול

62 בחולין מז :

הכ' דהיינו החומר שכוחלים בו את העיניים ולא צבע כחול, והוא כמ"ש רש"י ביחזקאל⁶³ "מין צבע ושמו כחול וצובעות בו עיניהם" וכן מוכח ברש"י בנדה⁶⁴ שכתב שם "שחור ככחול", הרי דכחול הוא שם של חומר הצבע ולא של הגוון.

ומ"ש רש"י בחולין שם לשון "צבע כחול" פירושו כמו שנקראת המילה 'צבע' בכל מקום בלשון תורה דקאי על חומר שצובעין בו ולא על גוון, [שהגוון נקרא עין כמו "ועינו כעין הבדולח"⁶⁵ או מְרָאָה כמו "כְּמֶרְאָה אֲבָן סַפִּיר"⁶⁶] ורש"י עצמו באותו דיבור בהמשך דבריו כתב כמראה לזו"ר ולא צבע לזו"ר. וכן משמע בגמ' שם מלשון ככחולא וכמ"ש לעיל. ומ"מ חזינן ברש"י שם דגוון הצבע הזה, (דהיינו כחול דתכלת, כמ"ש שם "כמראה לזו"ר") הוא בין השחור לירוק ולכך מכנהו במקום אחר ירוק ורק שם שבאו לחלק בינו לירוק ואדום ושחור הוּזַקק ליתן לו דימיון בפ"ע ור"ל דאינו ירוק בתכלית ולא שחור בתכלית. וכשם שכתב שם על כחול שאינו שחור ואילו בנדה⁶⁷ כתב "שחור ככחול" (וכמו לשון כוחל שברמב"ם, שהרמב"ם מכנה אף לגוון התכלת בשם שחור). וכע"ז אי' בפסיקתא (כ) גבי תולעת שני שהוא לא אדום ולא ירוק. והכוונה בזה שהוא בין האדום לירוק וה"נ בדברי רש"י הכוונה שהוא בין ירוק לשחור.

והאמת יורה דרכו ואסתייע מילתא ומצאתי דרש"י עצמו מפרש דבריו בספר האורה⁶⁸ שמדבר באותה סוגיא ממש, "ריאה שהוא אדומה כדם או ירוקה אם דומה לכחול שהוא שחור ולא שחור ממש כשירה" הרי דמכנה ליה לאותו כחול גם בשם ירוק וגם בשם שחור ולהדיא כמו שנתבאר דמש"כ בחולין שהוא לא ירוק ולא שחור ר"ל דאינו ירוק ממש ואינו שחור ממש, אלא בין הירוק לשחור, ומ"מ עדיין נקרא שמו ירוק. (וכע"ז במאירי⁶⁹ "ריאה שהיה מראה שלה ממוצע בין הירוק והשחור והוא שחרות חלוש הצבע דומה לכחול כשרה היה שחור כעין הדיו טרפה". וכבר נתקשה בתבוי"ש⁷⁰ בפ"י דברי רש"י אלו, וכי דכוונתו שאינו ירוק גע"ל, ועיי"ש דנקט בפ"י דבריו דר"ל שהכחול הזה מעורב מן הירוק ומן השחור. וכ"כ כל הפוסקים לשון "ירוקה" על הריאה דדמיא לכוחלא שהוא כמראה לזו"ר)

63 כג,מ,

64 יט. ד"ה דיהה מכן

65 במדבר יא,ז,

66 יחזקאל א, כו,

67 שם

68 ח"א קג פסק טריפות, ובפרדס הגדול סי' רכז

69 חולין מז :

70 תבואות שור לח, סוף ס"ק ז

הראשונים שכתבו על התכלת בלשון ירוק וכוונתם נתבררה בלוי"י.

וכעין לשון רש"י יש במרדכי⁷¹ "תכלת הוא צבע ירוק דומיא קצת לכרישין" ובמקום אחר כתב להדיא דתכלת הוא בלוי"י⁷² הרי דאף שכתב דתכלת ירוק ס"ל שהוא בלוי"י.

ואף רבינו אברהם אבן עזרא⁷³ כתב "ואנו נסמוך על רז"ל שאמרו שהוא ירוק" והנה לא מצינו שחז"ל אמרו שהוא גרי"ן ודלא ככל הנך ראשונים דלעיל, אלא ודאי דכוונתו למה שאמרו דומה לים, והרי שנקט הלשון ירוק על התכלת אף דס"ל שהוא גוון בלוי"א, ולהדיא כ"כ ב"פירוש הקצ"ר" שהובא לעיל שהוא דומה למראה הרקיע.

מסקנה בביאור דעת רש"י

הנה אחר דאשכחן דלשון ירוק בלשונות הראשונים כולל גם את ה"בלוי"י. ואשכחן נמי לרבים מאוד בראשונים שהזכירו שהוא בלוי"י וכמראה הרקיע, ע"כ יש לנו לומר דאף זו כוונת רש"י כאשר פירשוהו המפרשים ואין לנו לחדש מחלוקת ולומר דלדעת רש"י הוא ירוק ופליג על כל הנך דלעיל.

וביותר דתימה גדול הוא לומר דכל רבותינו שבאשכנז תלמידי תלמידיו שהזכירו בפירוש שהוא בלוי"י, פליגי על רש"י ולא ראו להזכיר דעתו אפילו ברמז, ואף דיש מינייהו שדנו בענין הזה ומ"מ לא ראו להביא דעת רש"י בענין הלא דבר הוא.

גדולה מזו בתוס'⁷⁴ משמע דס"ל דאף דעת רש"י שאפי' כרתי עצמו הוא צבע כחול, (וצ"ע ממקומות אחרים בדברי רש"י), ומ"מ חזינן דס"ל דדעת רש"י דתכלת הוא הכחול.

ופוק חזי דכל תשב"ר למדים כן. ואי ס"ד שהבנת דברי רש"י שהוא גרי"ן א"א שיתעלמו מדבריו לגמרי.

עוד יש להוכיח מרבינו יונה⁷⁵ דפליג על רש"י בפירוש כרתי דאינו גוון גרי"ן ומקשה עליו דמה ענין תכלת אצל כרתי ולכך נקט דגם כרתי הוא כחול, ואי איתא דרש"י פליג בגוון התכלת לא היה לו להקשות על גוון הכרתי אלא בגוון התכלת, דהא אי ס"ל לרש"י דתכלת הוא גרי"ן או מעורב בגרי"ן אין תחילה לקושיתו כלל. וחזינן לדעתיה דהא דהתכלת הוא בלוי"י היה

---

71 פ"ק דברכות רמו יט

72 מסי' שבועות הלי נדה תשל"א

73 שמות כה ד

74 חולין מז : ד"ה אלא

75 ברכות ד : בדפי הרי"ף

אצלו מילתא דפשיטא ולא אסיק אדעתיה דאיכא מאן דפליג עלה כלל. (אף בתוס' בסוכה לא העלו צד כזה אלא לגבי הכרתי איירי שם וכמ"ש לעיל)

[וצ"ע דבגיטין (לא): פרש"י סרבלא דכרתי- צבע תכלת דומה לכרתי, ומה הכריחו לפרש שהוא תכלת והא להדיא במתני' בברכות דכרתי אינו כתכלת ממש, ובתרגום אסתר מתרגם כרפס ותכלת כרתנין ותיכלא הרי דכרתי הוא גוון בפ"ע, ואמאי לא אמר צבע כרתי ממש. ושמה כיון דלא אשכחן בש"ס שהיו צובעין בגדיהם בזה ס"ל דמסתמא לא איירי אלא בדומה לכרתי ולא בגוון כרתי ממש, או דלא ר"ל אלא מהו דימיון הגוון הזה ממאי דאשכחן בש"ס. וצ"ע].

יישוב ראיות טועני הסגול

הסגול הוא הצבע המלכותי

ביסוס דעת הטוענים כי התכלת הינו הסגול, ראשיתה מחוץ לכותלי בית המדרש ואף קצת סמך לה מחכמי ישראל. דהנה זה כבר שנים רבות אשר ידוע לחכמי המדע על זהות חילזון התכלת של תורה, שהוא המורקס טרונקולוס, אלא שלא היה נודע להם את האפשרות להפוך צבעו לגוון כחול כרקיע, ולפיכך היו מחכמי המדע שרצו לחדש כי תכלת של תורה הינו סגול, וכפי שנעשה מדם החילזון ללא תהליך מיוחד שהופכו לכחול (דהיינו ע"י הנחתו בשמש בזמן המסתו).

מדענים אלו העמידו דבריהם על הנוהג המקובל אצל האפיפיורים לצבוע גלימותיהם בסגול, ונקטו שככל הנראה זה היה הצבע החשוב ביניהם וממילא מסתבר שגם בישראל הוא כן.

והנה עיקר סברתם שהעמידו דבריהם על הנוהג המקובל אצל האפיפיורים לצבוע גלימותיהם בסגול קצת סמך לסברא זו מדברי הרמב"ן בפרשת תצוה גבי בגדי כהונה לכבוד ולתפארת⁷⁶ שבא לבאר עניני ה'בגדי כהונה' "לכבוד ולתפארת" וכתב שם "והתכלת גם היום לא ירים איש את ידו ללבוש חוץ ממלך גוים" הרי שהבין שגוון צבע התכלת הוא מעניני בגדי מלכות.

אך מצד אחר דברי הרמב"ן סותרים עיקר טענתם, דהא הרמב"ן למד שהתכלת הוא בלו"א כמו שהובא לעיל מהרמב"ן בפרשת שלח "כי ברחוקם יראו כולם כגוון והוא ולפיכך נקרא תכלת", והרי לנו עדות נאמנה מהרמב"ן שמעיד לנו שגם בימיו היה גוון זה משמש כבגד

---

76 שמות פרק כח, ב

מלכות.

וכן אנו רואים בציורים ישנים שיש בידינו תמונת הקיסר הרומאי הראשון - 'טשארלימעגן' - Charlemagne, עם בנו לואס - Louis the Pious, (בשנת ד' תקע"ד - 814 CE), בלבוש תכלת.⁷⁷

ואף אי נימא דהיה הגוון סגול יותר משמש ויותר חשוב מגוון התכלת, הא ודאי מילתא דתמיהא היא לקבוע הדבר אך ורק לפי סברא זו של חשיבותו בעיני העכו"ם והא להדיא אמרינן בתלמודא דידן⁷⁸ "היה ר"מ אומר: מה נשתנה תכלת מכל מיני צבעונין? מפני שהתכלת דומה לים, וים דומה לרקיע, ורקיע דומה לכסא הכבוד", וזהו טעמו וחשיבות של גוון זה ולא משום יחס הטבעי של האדם וכדומה.

היקינטון

סמך נוסף לתאוריה מחודשת זו של טועני התכלת הסגול, הינה הפרח יקינטון העתיק (טרם ריבויי הרכבותיו) - ששמו מוזכר כצבע היוצא מן הפרפר"א - גם הוא מצוי מאוד בגוון סגול. (אף כי באמת מצוי בו גם בגווני הכחול-שמים)

והנה באמת גם כיום הפרח יקינטון יש בו בגווני כחול ובגווני כחול סגול (במוסף הערוך ערך יקינטון כתב שהוא פרח בגוון תכלת. וראה גם מילון עברי⁷⁹ ערך יקנתון שכי' שהוא כחול וכן במקומות רבים. וקראתי בכמה מקורות⁸⁰ שהפרחים שבצבעים האחרים הם מהמינים המתורבתים של היקינטון המזרחי ותחילתם במאה 16 שרק אז הוחל בגידולו ע"י אדם ונקראו יקנתון ע"ש מוצאם ואפשר שמשום כך מצוי מאד הגוון הסגול).

ואמנם מסתבר מאוד שלא היו מחלקים את הסגול כחול מהכחול כרקיע ולכולם היו מכנים יקינטון. כי גם בלשונות חז"ל לא ראינו חילוקים בדקויות הגוונים כל כך ואפשר שבין לסגול ובין לכחול קראו תכלת. (אך אם נאמר כן יהיה עלינו לומר ששני הגוונים כשרים דכולהו נקראו תכלת).

גם אין שום הכרח להניח כי שם יקינטון הוא ע"ש הפרח ולא להפך שהוא שם הגוון ועל שם הגוון נקרא הפרח. וע"ש גווי הכחול שבו קראוהו גם לגווני הסגול שבו, או שכולם נחשבו בעיניהם לגוון אחד.

גם הוא שם אבן טובה ואפשר שהיא בגוון הזה (ע"י ערוך ערך יקינטון). ובמחזור ויטרי⁸¹ מביא מדרש שהמשיל י' הדברות באבנים טובות וכינהו יקינטיא ולכאו' הוא ע"ש שהלוחות

⁷⁷ Grandes Chroniques de France, France, Paris (BnF Fran.ais 73, fol. 128v) וראה תמונה בסוף הקונט'.

⁷⁸ סוטה דף יז עמוד א

⁷⁹ מילון אבן שושן

⁸⁰ ראה גם "מדריך פרחי הבר בישראל"

⁸¹ רפז

היו של סנפירינון.⁸² שהוא הספיר (כדאיתא בכמה דוכתי ⁸³) שעליו נאמר שהוא דומה לתכלת.

דעות הפוסקים שגוון התכלת סגול

החוות יאיר

הנה חכמי ישראל מצינו את דעת החוות יאיר שכתב⁸⁴ וז"ל "בחיידושים כתבתי דדם חלזון שבו צובעין תכלת אינו בלו"א רק צבע פורפר שנעשה מדם דג שנקרא הדג פורפר". (לשון דג כולל גם חילזון, כמו שהאריכו לבאר בקונטרסים העוסקים בענין⁸⁵) והנה באמת אין במשמעות לשונו אלא על צבע הדם ולא על גוון צביעתו בצמר, ואף כי מן הענין שם משמע דהוי ס"ל שכן הוא גם גוונו בצביעה, דעת לנבון נקל כי עיקר דבריו על גוון דמו, ולרוב ברירותו בזהות החילזון הנ"ל אפשר שרצה לעקור דברי כל הראשונים לומר שגם צביעתו היא סגול, נגד המסורת הפשוטה שהתכלת הוא כחול. וכדמוכח מלשונו שמדבר בעיקר דבריו על דם החילזון ולא על הצמר, ועל מין החלזון שנעשה הצבע ממנו, הרי שמכח זה ידיעתו.

וכיון שעדיין לא נודע לו על אפשרות צביעת הכחול הוכיח מכאן שגוון התכלת הוא סגול. אך בודאי אילו היה נודע לו את הידוע לנו כי אפשר לצבוע בחילזון זה ג"כ בגוון התכלת לא היה צריך לעקור דעת הראשונים והפוסקים והמסורה הפשוטה.

הר"י קורקוס

עוד ציינו לדברי מהר"י קורקוס⁸⁶ שכתב לפרש דברי הרמב"ם "פתוך שבכוחל" דהתכלת הוא הכחול החשוב שבמינו והוא הכחול המעורב באדום.

והנה כל עיקר דבריו שם לא באו אלא לפרש דברי הרמב"ם, ובודאי לא בא לחלוק עליו. והא הרמב"ם עצמו כתב שם שהוא כעצם השמים וכרקיע הנראה לעין. וא"כ נצטרך לומר גם לפי דבריו דאף אחר עירוב האדום הזה, נשאר המראה כעצם השמים וכרקיע הנראה לעין, והוא פלא ותימה. אלא אם נדחוק לפרש בדבריו שר"ל שע"י תערובת מעט אדום בכוחל, נעשה מראהו חזק יותר, אך עדיין הוא כגוון שמים. ובאמת בכחול של

---

82 ילק"ש כי תשא שצב

83 כמ"ש תוסי' סוכה נב: ד"ה אם ברזל, וכן אי' במדרש תהלים פז ובעוד מקומות רבים)

84 במקור חיים סי' יח ס"ק ג

85 ראה גם בחותם של זהב אות טז

86 הלי' כלי המקדש ח' י"ג

הפורפור"א יש בו גם תערובת אדום מועט מאוד שאינו ניכר בגוון הנראה לעין האדם, אך יתכן שמוסיף משהו בחוץ. ומ"מ אין אנו נזקקים לפירוש, אחר שכבר פירשו רבי אברהם בן הרמב"ם⁸⁷, דהפתוך היינו פתוך בלבן. ולדבריו 'הפתוך' אתא לאפוקי מהנוטה לשחור.

יישוב ראיות טועני התורכיז

ומה שהעלו המערערים טענה חדשה ליישב כמה תמיהות וראיות גדולות העומדות מצד אחד להוכיח שהתכלת הוא כחול, ומצד שני ישנם את דברי הירושלמי ורש"י הנ"ל שהוכיחו מהם מצדדי הירוק שהתכלת הוא ירוק גרי"ן, לפיכך יצרו שיטה חדשה להצליב ביניהם וליצור גוון חדש הוא הנקרא תורכיז שהוא תערובת כחול וירוק, וזהו תכלת של תורה.

הנה לפי מה שדחינו כל ראיות טועני הירוק אזדא לה טענתם לגמרי ואין לנו סיבה להמציא דבר זה כלל. ורחוק הוא לומר דגוון תכלת שאמר תורה הוא דווקא גוון המעורב בירוק גרי"ן כלשהו שלא נתפרש שיעור תערובתו בשום דוכתי, כשאין לזה שום ראיה לא מדברי חז"ל ולא מדברי הראשונים וכדלעיל.

גם אין סברא להגדיר שיש גוון מסוים כ"כ המעורב מב' מראות שלא מצינו כע"ז בשום מקום שנאמר בו דין בגוון. וגם תימה הוא א"כ איך לא ראו חז"ל ולא אחד מן הראשונים להגדירו בדקדוק. ואם לא ידעוהו היאך נקטו דאפשר למצוה זו לחזור. (כאשר יוזכר להלן)

יישוב טענות טועני השחור

לשון "משחירין"

שאל אחד מן המערערים מלשון משחירים שנקט בו הרמב"ם וכן שם "אע"פ שהוא כעין הרקיע, כגון שצבעו באסטיס או בשחור". ורצה להוכיח מזה שהתכלת הוא באמת גוון שחור, ובטעות יסוד שאלתו, דאין בלשוה"ק גוון הקרוי כחול כמו שהארכנו בפרק ב' הדקדוקים בדברי רש"י, והרמב"ם מכנה לגוונים העמוקים (בין שחור ובין כחול) בשם משחירין, שעמקות הגוון קרויה שחור כמ"ש בהמשך שם "ואם הוסיף עינה והושחרה יותר ממה שהיתה קודם וכו'". וכהנה רבים.

ואיך אפשר שנבוא לומר בדעת הרמב"ם שיהיה מראה התכלת עמוק מאוד אחר שפירש ושנה ופירש שמראהו כעין הרקיע וכפתוך שבכוחל.

---

87 המספיק לעובדי ה' שמות כה, ד

ועוד שהרמב"ם עצמו מדמה לו את גוון צבע האיסטטיס שאנו יודעים שגוונו הוא כעין גוון תכלת הפורפור"א ממש וכגוון שמים.

דקדוק מהמ"ב

ומה שטענו⁸⁸ לסמך מדברי המ"ב⁸⁹ שכי"ומה ששפת הבגד כעין תכלת בטליתות שלנו בתר עיקר הבגד אזלינן" ומזה הוציא דמדחזינן שבשפת הטלית גוון הפסים המצויירים הוא שחור, הרי שלמד המשנה ברורה כי צבע הבגד הוא שחור.

הנה מלבד שפשוט לכל בר בי רב דחד יומא שא"א להוכיח מכה"ג שהוא זכר בעלמא, וכדאמרי' במדרש שהובא ברש"י סוף שלח שתכלת דומה לילה, לפי שמזכיר כל גוון עמוק את עומקו של חושך ולילה.

אך באמת המנהג הקדמון היה לצבוע בפסים כחולים עמוקים מאוד כמו שמצוי היום במנהג בעלזא והובא אף במקו"ח⁹⁰ "ויש מדקדקים עושים ד' כנפות צבע בלו"א דומה לרקיע כטעם תכלת".

ונראין קרסים בלולאות ככוכבים ברקיע

עוד דקדוק אפשר לדקדק מהא דאמרינן בגמ' בשבת⁹¹ ונראין קרסין בלולאות ככוכבים ברקיע. והנה הכוכבים אינם ניכרים ברקיע אלא בשעת שחרותו.

אך באמת הא לא נזכר בגמ' שהיו מסתכלים בו ורואים כמראה הרקיע, דהא אין הלולאות רחבות כיריעות, וודאי אין זה מראה הנראה לעינים כרקיע. אלא רצונו לומר שמראה הקרסים כמראה כוכבים ומראה הלולאות כרקיע וממילא הוי כוכבים ברקיע, ואין זה אלא זכר בעלמא ולא לנוי מראה רקיע וכוכבים.

פרק ג' להוכיח דכל כחול בכלל תכלת בין עמוק בין דיהה

אחר שנתברר דהתכלת הוא הכחול יש לנו להוסיף ולברר אי יש בזה שום גדר עיכוב בחוץ הגוון, לומר דרק באופן מסוים יהיה קרוי תכלת, או דכל אופן באותו גוון שם אחד לו ותכלת יקרא ויוצאים בו לכל מצוותיו.

---

88 הודפס בעלון הלכה ומעשה תשע"ב

89 סימן ט' ס"ק ט"ז

90 קיצור הלכות ט, ה

91 דף צט עמוד א

דברי רידב"ז והראיה מן הגמ' והרמב"ם

והנה כבר הוכיח הרדב"ז⁹² מבדיקות הגמ'⁹³ דאין לתכלת מידה מדוקדקת. ויותר יש לנו להוכיח מהאי סוגיא דכל מראה כחלות כשר. דהא איתא שם דתכלת יש לה בדיקה. ומסתימתא חזינן דבכל תכלת איירינן דיש לה בדיקה. וע"ז כתב הרמב"ם "כיצד בודקין אותה עד שיודע אם נצבעה כהלכתה אם לאו, לוקחין ... ושורין התכלת .. אם עמדה בעינה ולא כהתה כשרה, ואם כהתה לוקחין .... ונותנין את זו התכלת שנשתנית בתוכו .... ורואין אותה אם כהתה ממה שהיתה פסולה, ואם הוסיף עינה והושחרה יותר ממה שהיתה קודם ... כשרה.

הרי לנו דבין כשהושחרה יותר ובין בדהתה, כולהו כשרים.

ומעתה תן דעתך, הרי שהיתה אותה התכלת מתחילתה באותו הגוון הדהוי הזה ועשה בו ככל הסדר הזה של הבדיקות, גם בזה נאמרו דינים הללו. וא"כ נפקא לן דאף דיהא דדיהא דידיה נמי כשר. ותו נוסף בה, דהרי שהיתה התכלת מתחילתה דיהא דדיהא דידיה, ועשה בה ככל הסדר דבדיקות הלזה, הלא בזה נמי נאמרו דיני בדיקות הגמ'. וא"כ אף דיהא דדיהא דידיה נמי תכלת כשר הוא. וחוזר חלילה על זה הדרך. עד שיוודע לך כי כל מראה תכלת בכל חוזה שיהיה הרי הוא כשר. ובלבד שיהיה מראה הכחלות שולט בו.

ראיה מפירוש תוספות בטעמה פסלה

וכן מוכח בתוסי' שם⁹⁴ דס"ל דאפשר לצבוע בין בפעם אחת ובין בק' פעמים זא"ז, ובודאי משתנה בזה חוזה הצבע, דמפרשי הא דטעמה פסלה, דהיינו שצבע את אותו הצמר ב' פעמים, וס"ל דאפילו צבע מאה פעמים לשמה זעג"ז כשר, ואף דודאי הצבע נעשה עמוק יותר בכל צביעה וצביעה שמוסיפים עליו. (ואם נפרש דכוונתם שמשתמש ביורה ק' פעמים, נמי יש להוכיח כן. דהא באופן כזה משתנית הצביעה מאוד ונעשה דהוי ביותר, ובכ"ז מכשיר בין את הצביעה הראשונה ובין את הצביעה האחרונה, אף שהם שונים מאוד בחוזה הגוון)

ראיה מדין מראה שני

ואף לפירוש דמפרשי הא דטעמה פסלה באופן אחר, יש להוכיח מהא דאיכא למ"ד דמראה שני כשר⁹⁵ ומראה שני היינו צבע שכבר נשתמשו בו והוא צבע חלש יותר, דקרינן ליה 'מראה'

⁹² שו"ת רדב"ז ח"ה מ"ח

⁹³ מנחות מג.

⁹⁴ מב: ד"ה משום

⁹⁵ מנחות מב.

שני דהיינו שהחילוק ביניהם הוא במראהו של הצבע. וכן כתב הגר"א⁹⁶ עה"פ אם יהיו חטאיכם כשנים, שכי' שם (לגבי תולעת שני) שמראה שני הוא חלש יותר. וא"כ דמכשרינן מראה שני הרי לנו דבין במראה ראשון שהוא עמוק ובין במראה שני שהוא דהה יותר כשר, א"כ אין גוון מדויק דווקא להכשר תכלת. ואף מאן דפליג שם במנחות לא פליג אלא במראה שני, אך מראה ראשון באותו גוון, כשר.

דקדוק מהדמיונות שהוזכרו בו

ועוד יש לדקדק שאין דרגת כהותו של הכחול מוכרח שיהא כעין הרקיע בדקדוק, מהצד השווה שיש בין ים לרקיע. דבגמ' הוזכר דהתכלת דומה לים וים לרקיע, וברמב"ם הוזכר רק רקיע, (וכן יש מן המדרשים שהובא בהם כהרמב"ם שתכלת דומה לרקיע) ועל כרחך דס"ל לרמב"ם שאין זה סותר מש"כ בגמ' שהוא דומה לים, והיינו משום דגוון שניהם כחול, ומשתנים רק בדרגת הכהות שבהם. כמ"ש רש"י⁹⁷ "דתכלת לא דמי לרקיע כל כך אלא דומה לדומה כמו תכלת דומה למראה הים ואנן קחזינן דים דומה למראה הרקיע". וכע"ז כתב הריטב"א⁹⁸ "שאין תכלת דומה לרקיע ממש אלא שעל ידי שהתכלת דומה לים קצת והים דומה לרקיע קצת נראה שהתכלת דומה לרקיע". ולא פליגי על כל הראשונים דס"ל שתכלת הוא בלוי"א, שהם מדברים על דרגת כהותו ולא על עצם הגוון, שזהו החילוק שבין גוון הים לגוון הרקיע, שבד"כ השינוי ביניהם הוא רק בדרגת הכהות. ורש"י עצמו הרי כתב דתכלת הוא כרקיע המשחיר לעת ערב (שהוא בלוי"י) וכן דעת הריטב"א⁹⁹ שהוא בלוי"י. ונקט הרמב"ם רקיע ולא ים, דבים איכא למיטעי, שפעמים הוא ירוק-גרי"ן. ואף דגם ברקיע יש שינוי בגווניו, ע"ז כתב כרקיע בטוהרו של יום, ואף שמידת כהותו משתנה ממקום למקום, מ"מ הגוון עצמו אינו משתנה.

סתימת הש"ס והפוסקים

הסברא הפשוטה והברורה לכל שאינו מרחיק עצמו מן האמת, כי רחוק הדבר מאוד, שנבוא לחדש מדעתינו חומרא חדשה דאתיא לידי קולא לבטל המצוה, ונאמר שהחוזק המדויק מעכב. ולא ראו חז"ל לכתוב כן בשום מקום. [וכיון שחוזק הגוון משתנה לפי יחס הצמר נגד

---

⁹⁶ ביאור הגר"א לישעיה א, יח,

⁹⁷ סוטה דף יז.

⁹⁸ חולין פט.

⁹⁹ ברכות ט:

בירור גוון התכלת

הצבע ואף הוא משתנה מחילזון לחילזון פשוט שא"א לצמצם, א"כ ודאי היה שכיח גם בזמנם שיהיו כמה דרגות בחוזק הצבע, וכמ"ש פליניוס. ולא מצינו שהלכו אצל חכם להראות עין הצמר אי כשר לתכלת]. ומ"מ בין לגבי הגוון ובין לגבי עמקותו, בכל מקום שיש דין גוון מדויק נתנו חז"ל את ההגדרות בו, כאדום של מראות הדמים¹⁰⁰, ולובן מראות נגעים¹⁰¹. וא"כ גם בזה היו כותבים הגדרה מדויקת. והנה עיקר חילא דהמפקקים ואומרים שאין אנו יודעים הלכות הגוון, מדלא פירשו לנו בפוסקים הדרך נלך בה, וא"כ נגששה כעוורים דרכינו.

אך לא שמו על לבם, דאדרבה קלקלתם תקנתם, דמדלא פירשו בזה ולא הוזכר בו שום רמז דין לדקדק בו, איך נבוא אנו אזובי הקיר להמציא דינים חדשים ודקדוקים לא שערום אבותינו. להחמיר עליו בתחילתו כדי שיבוא לידי קולא בסופו, לפטור עצמינו מקיום מ"ע של תורה.

אלא באמת מדלא נתפרש בש"ס דקדוק הגוון כמו שהאריכו הרבה במקום שהיה להם להאריך, כגון בנדה ונגעים, ע"כ שאין בזה גוון מדוקדק וכל שבשם תכלת יקרא, אשר ענינו כעין גוון השמים והים, ודאי תכלת הוא.

ומדברי הראשונים נמי חזינן כנ"ל שהרי כל אותם הראשונים שכתבו הלכותיו, ודאי לא ס"ל שאנו נדע לדקדק מדעתנו יותר ממה שנתפרש לנו בו. וגדולה מזו לשון הרמב"ם שכתב שהוא כעצם השמים ושהוא פתוך שבכוחל ופירשו ר"א בנו, שהוא פתוך בלובן ולא הגדיר כלל, כמה יהיה מן הכחול וכמה מהלבן. (וראה בהל' טומאת צרעת¹⁰² כמה דקדק בדבריו להעמיד הגוון בביררות אף דאין נוהג בזה"ז) והמהרי"ל¹⁰³ שכתב ד"בכל יכול לחזור התכלת"י איך עלתה על ליבו לומר כן אם יש כאן ספק אמיתי בגוונו המדוקדק. והראשונים שבאו להגדיר את עין הצבע לא אמרו ולא כלום אילו היה דין בהגדרה מדויקת דהא ים ורקיע גווניהם משתנים ממקום למקום ומשעה לשעה, ואף מראה הנקרא בלוי"י יש בו גווניים הרבה.

---

¹⁰⁰ ספ"ק דנדה

¹⁰¹ ריש נגעים

¹⁰² א, ד,

¹⁰³ שו"ת מהרי"ל החדשות סי' ה

לא מצינו חבר להלכות דקדוק הגוון

ובשאר מקומות בכל התורה כולה אין דין של גוון מדויק, בכל מקום שצריך צבע מסוים. כגון באדמימות הפרה ולשון של זהורית וכן במשכן לא מצינו שנאמר גברי עמקות האדום שבארגמן ותולעת שני ועורות אלים מאדמים. ובנדה שנאמר בו דקדוקים במראה האדום שבו, אינו אלא לגלות איזה מין דם הוא, דהתורה לא אמרה דאדום מטמא, דנימא דכל שהוא אדום בכלל. ובנגעים נמי לא נאמר דקדוק הגוון אלא בלבן (ומילפותא דקראי), אך לא לגבי הירוק והאדום והשחור שבו. וכן בתפילין אף די"א דלכתחילה יהיו שחורות כעורב עיי' בביאור¹⁰⁴ דכל מראה הקרוי שחור כשר ואפי' מראה בלויי.

ומה שכתב מי שכתב שאין לנו התושבע"פ בענין זה ור"ל דשמא יש דין שאינו ידוע לנו בצורת מלאכת הצביעה, או דבעינן גוון מסוים מאוד דלא ידעינן ליה. תימה הוא מהיכ"ת לחשוש לדבר כזה שלא נזכר בתלמוד בבלי וירושלמי, והא רבינא ורב אשי סוף הוראה ואין מחדשים דבר אחריהם שלא נרמז בש"ס ובברייתות. [כדחזינן דאף כשגדולי העולם חידשו הלכה ע"פ קבלת גאונים כגון ס' ריבוא לרה"ר צווחו בה קמאי היאך חידשו דבר שלא נזכר בש"ס] וא"כ איך נבוא לחשוש שמא יש דין חדש שלא נזכר בש"ס. ואף אם היתה טענה זו נכונה כלפי דבר כדוגמת מצוות התלויות בארץ שלא נידונו הלכותיהם לגמרי בש"ס, (וגם בזה רק לחומרא ולא להקל מקיום מ"ע) מ"מ ודאי לא שייכא במצוה זו שדובר בה הרבה בש"ס שנחדש לנו פטור מן המצוה, דשמא יש הלכה שלא הוזכרה כלל בשום מקום שיש דין מסוים בצורת הצביעה או שיש דין בגוון מדויק שלא נתברר לנו. (אמנם אילו לא ידענו מהו הגוון כלל היה בזה טענה, אך כאן הגוון כבר נודע בראיות ברורות כדלעיל, ובאנו להוסיף שיש דין מסוים בחוזק הצבע, שהוא תלוי בכמות הצבע ולא במהותו)

פרק ד' הטענות על חוזק הגוון ותשובותיהם

תשובה לטענת הטוענים דתכלת הוא עומק הכחול ונוטה לשחור.

הנה יש מי שהסיק¹⁰⁵ דאף שאי אפשר לומר דתכלת של תורה אינו הכחול דלא כהסכמת כלל הראשונים והאחרונים, ודלא כהמסורה הפשוטה אך מ"מ אפשר לומר דבעינן דווקא כחול הנוטה לשחור. ובזה נסמך על לשונות הרמב"ם הנ"ל שכתב לשון משחירין ושחור גבי גוון

¹⁰⁴ לג ד"ה הרצועות

¹⁰⁵ קונטרס תכלא דחילוון, הרב אליעזר הול, בני ברק תשע"ב.

התכלת, וא"כ חזינן דלדעת הרמב"ם התכלת ממיני השחורים וא"כ צריך הוא להיות בגוון הנוטה לשחור, והיינו כעמוק שבכוחל.

אך הוא תימה לטעון כן כמ"ש דהא הרמב"ם פירש דעתו שהתכלת הוא כעצם השמים וכרקיע הנראה לעין, שהם בודאי בהירים יותר, ואף כי אפשר שאין רצונו בדווקא לגוון זה שיהיה בהיר כ"כ, ולא בא אלא לעיקר הגוון, אך מ"מ לא מסתבר שבגוון זה עצמו יהיה פסול ובכ"ז הרמב"ם כתבו כגוון התכלת, וסמך על כך שנבין ממקום אחר שנקט לשון משחירין שכוונתו לגוון כחול עמוק שבעמוקים, זה דבר שאי אפשר.

עוד אייתו ראיה מדברי רש"י על התורה בפרשת ציצית שכתב שם דנקרא שמו תכלת ע"ש שיכול בכורות, ותכלת דומה לרקיע המשחיר לעת ערב ע"ש מכת בכורות שהיתה בלילה.

וגם דקדוק זה מדקדוקי עניות הוא, דרש"י לא בא בדבר אגדה זו שלא הוזכרה בדברי חז"ל בשום מקום אלא מדרש אגדה מרבי משה הדרשן, לחדש דינים חדשים, אלא דתכלת לעומת לבן הוא מן הצבעים העמוקים ויותר הדבר נוטה לחשיכה, שהלבן הוא סמל לאורה והשחור לחשיכה והתכלת נוטה לשחור יותר מלבן. וכמו שהבינו כל קוראי דבריו בטרם עלה נושא התכלת המעשי לדיון.

תשובות לדעת הטוענים דתכלת הוא הבהיר שבכוחל.

והנה כנגד דעות הראשונות יש מן המערערים¹⁰⁶ שטענתם הפכית, דתכלת של תורה צריך להיות בהיר מאוד דווקא, כגוון השמים הבהירים, וסמך להם מלשונות הרמב"ם שכתב "וזה היא דמות הרקיע הנראית לעין בטוהרו של יום".

ובאמת דקדוק זה אינו דקדוק של תוהו כשאר הטוענים, אך גם בזה יש לדחות ראיתם דאין כוונת הרמב"ם שם אלא לספר ענין תכלת. ואין לנו דוגמאות ליתן לגוון הזה אלא שמים וים כי אין כמעט בריות בעולם בגוון ההוא.

ומעולם לא שמענו על גוון מן הגוונים שהוזכרו בתורה שהשתנה שם מן העמוק שבו לבהיר שבו, ואם שם תכלת יש לו לבהיר שם אחד הוא בין לבהיר שבבהירים ובין לעמוק שבעמוקים, כי העומק אינו אלא כפילותו של הבהיר.

ומ"מ ראיה מדברי הרמב"ם אין כאן, ואם משום ספיקא ע"י להלן מה שנכתוב עוד בזה.

תשובה לדעת הטוענים כי אין לידע במדויק חוזק הגוון.

עוד שמעתי טוענים כי אף אם יעלה בידינו לברר כי התכלת הוא הכחול, ואף אם נדע אם נטייתו לגוון העמוק שבכחול או לבהיר שבו, מ"מ אין אנו יכולים לידע הגוון במדויק כיון שאין בידינו מסורת בענין זה.

והנה אף כי עיקר טענה זו מסתמכת על סברת הלב, אך עוד סמך להם לדבריהם מלשון הרמב"ם בפירוש המשניות. שכתב¹⁰⁷ "ואינו נמצא בידינו היום לפי שאין אנו יודעים לצובעו שאין כל מין תכלת בצמר נקרא תכלת אלא תכלת **ידועה** שאי אפשר לעשותה היום ועל כן אנו עושים בלבן לבדו" (הלשון ע"פ התרגום שבש"ס וילנא). משמע שהחילזון ידוע, אלא שאין ידוע הגוון המדויק.

ביאור הרמב"ם בפיהמ"ש

וראשית דבר יש לנו לברר אם באמת סמך יש כאן מדברי הרמב"ם, והמעין הישר יראה דהדבר ברור בפירוש דברי הרמב"ם דכוונתו בדבריו תכלת ידועה למ"ש בספרו בהלכות ציצית¹⁰⁸ "והתכלת האמורה בציצית צריך שתהיה צביעתה צביעה **ידועה** שעומדת ביופיה ולא תשתנה וכל שלא נצבע באותה צביעה פסול לציצית אע"פ שהוא כעין הרקיע, כגון שצבעו באסטיס או בשחור או בשאר המשחירין הרי זה פסול לציצית." דהיינו שלא סגי לך בצביעת כחול בעלמא אלא בעינן צביעת כחול מחומר מסוים דהיינו מה שנתפרש לנו בדברי חז"ל דבעינן שיהא מן החילזון.

ובהמשך דבריו בהלכות ציצית שם¹⁰⁹ כתב "שהלבן מצוי לכל והתכלת אינו מצויה בכל מקום ולא בכל זמן מפני הצבע שאמרנו". משמע שסיבת העדר מצוות תכלת הוא משום שאין הצבע הזה מצוי ולא משום שאין יודעים הגוון המדויק. וא"כ זו גם כוונתו בפיהמ"ש שאי אפשר לעשותו דהיינו משום שאין בידינו את אותה צביעה ידועה כלומר את החילזון או את ידיעת דרכי הפקת הצבע ממנו.

ועוד דהיאך אפשר שכוונת הרמב"ם על מניעת המצוה משום אי ידיעת דקדוקי הגוון והרי הרמב"ם עצמו מנסה לבאר ולפרט מה הגוון שבו יש לעשותו דהיינו כעין הרקיע בטהרתו, ובמקו"א כתב¹¹⁰ שהוא כעצם השמים. ואין בדבריו אפי' רמז לכך שאין אנו יודעים מהו אותו גוון.

---

107 פירוש המשניות מנחות פרק ד משנה א

108 ב,א

109 בפ"ב, ה"ט

110 כלי המקדש ח, יג

בירור גוון התכלת

וכן משמע בלשונו, דהא אם כוונתו משום אי ידיעת הגוון, לא היה לו לומר שהוא תכלת ידועה שאי אפשר לעשותו היום, אלא שאין אנו יודעים לעשותו (כיון דלא ידעינן מה הוא אותו תכלת).

וכ"כ ר"א בן הרמב"ם בהמספיק לעובדי ה'¹¹¹, שמניעת המצוה בדורינו היא משום אי הכרת החילזון. (ולא משום שאין יודעים את הגוון המדויק) ותמוה מאוד לומר שנחלק על אביו בזה, דהרמב"ם ס"ל שאין אנו יודעים הגוון המדויק והוא ס"ל דיודעים אותו, ומצד שני נצטרך לומר דבדורו של הרמב"ם הכירו את החילזון, ובדורו של בנו נשתכח.

ומה שמדקדקים המתחכמים אוהבי הדקדוקים את לשונו בפיהמ"ש "תכלת ידועה" והכריחו מזה דכוונתו למין גוון ידוע מגווני התכלת, הוא דקדוק של תוהו, דשפיר שייך הלשון תכלת ידועה לכוונת "צביעה ידועה" כמ"ש בספרו. אך בלאו הכי אין לדקדק כ"כ בלשון, שהוא תרגום מלשון ערבי. והנה הגרי"מ טקוציינסקי ב"עיה"ק והמקדש"¹¹² מביא עדות הגרי"א הרצוג שחקר את התרגום המדויק ברמב"ם ופירושו כאמור, שלא כל חומר כחול נקרא תכלת אלא חומר ידוע הבא מן החילזון.

ואמנם אפשר, דכוונת הרמב"ם לאו דווקא משום שאין יודעים את החילזון אלא משום שאין יודעים איך לעשות ממנו את הצבע במציאות, כיון שלא נתחכמו בדורו כ"כ בחכמת הכימיה וגם לא היה בידם האפשרויות לעריכת ניסויים בקלות כהיום. ואף שבפועל אפשר לעשות, וכבר עשו זאת בדורינו אף בסממנים טבעיים, מ"מ עשיית ניסיונות בזה (כדי ללמוד דרך צביעתו) אינה אפשרית כ"כ. כי החומרים הטבעיים חלשים וכל תהליך הוא ארוך מאד)

ואחר שראינו שאין לנו ממשות ראייה מדברי הרמב"ם יש לנו לדון בעצם הדבר אם יש לומר שיש חוזק גוון מדויק לתכלת או דכל אשר הוא בגוון הזה בין עמוק ובין דיהא הכל שם תכלת לו.

אחרית דבר

הנה אף אם עדיין יעלה הספק בליבך, דאפשר שמא ואולי עדיין יש איזה גדר עיכוב בדקדוק הגוון שאינו ידוע לנו, הגע עצמך מה הוא הצד הפשוט והסב' המוחזקת והישרה המחייבתינו

111, הלי ציצית, מהדוי ניסים דנה עמ' 273
112 ח"ה פרק ה

להתנהג על פיה מן הדין. ובזה יצאת ידי חובתך מכל ספיקות וספיקי ספיקות שיעלו המבהילים והמתמיהים על ליבך תמיד.

ומ"מ בין לדברי המעמיקים ציבעו, ובין לדברי המחלישים ציבעו, אין בזה טענה ליפטר מקיום המצוה למעשה, כי הכל אפשר לעשות מן החילזון, שהרי הגוון משתנה לפי כמות הצבע והצמר ואפשר לעשותו בין בכחול עמוק מאוד, ובין בכחול כעין הרקיע הבהיר מאוד.

(ודלא כמו שכו' בקונטרס אחד, שא"א להגיע בצביעת דם הפורפור"א אלא לכחלות בהירה, והוא מילתא דעבידא לאיגלויי בקל, ואפשר לבררו אצל כל העוסקים במצוה במלאכת הצביעה).

ואין בכל בכל זה ענין לזיהוי החילזון, אלא לברר היאך לעשות בו. ואף אין בהעלאת צדדים אחרים בענין הזה כדי לפטור מקיום המצוה, כיון שאפשר לעשותו דיהה או עמוק הימנו¹¹³ ובכמה גוונים (כטורקיז וסגול). והמסתפק יש לו לברר ענין זה ככל נושא בתורה מדברי חז"ל והראשונים ואף אם דעתו שנחלקו בו ראשונים יש להכריעו בכללי ההלכה, אך אי אפשר להפטר מן המצוה לגמרי על ידי אי הכרעת גדריה.

והרוצה לומר כי מראה הרקיע בטהרתו הוא דהה יותר מהכחול הממוצע, יכול לעשות צבע בהיר יותר. (אי נימא שהרקיע דהה שבכחול. אך הא וודאי כל שהוא כעין הרקיע בטוהרו באיזה מקום ובכל זמן שהוא, סגי בהכי. שהרי הרמב"ם אינו מגדיר מקום וזמן מסוים דווקא, ורקיע הנקי מאבק ועשן כיום צח בימות הגשמים נמי בכלל זה (כלשונו בהלי קידוה"ח¹¹⁴) ומ"מ ודאי אי"צ שיהיה בהיר כ"כ כרקיע שבמקומינו שהוא מלוכלך ביותר באבק ועשן.

אך באמת נראה דאין בזה טענה כלל, כיון שמה שכתבו כמראה הרקיע הוא להסביר שהגוון הוא כחול טהור (ללא ירוק או אדום). ואין בידינו דוגמא אחרת להסביר מהו צבע כחול, אלא רקיע וים (וכמ"ש לעיל דכיון דגבי ים אפשר לטעות בו ג"כ למראה גרי"ן, לכך נקטו לשון כעין הרקיע), ולא באו להעיד על מידת החוזק שלו.

---

¹¹⁴ יח, ב